

GRENSVERKENNINGEN 'Op bedevaart' naar verloren fort Brittenburg

In Katwijk op zoek naar een verdronken Romeinse ruïne

'We zijn op zoek naar iets dat niet bestaat,' zegt Reinder Storm, conservator cartografie, geografie en reizen bij het Allard Pierson Museum in Amsterdam. We staan aan de noordzijde van de boulevard van Katwijk aan Zee en turen zeewaarts, over de golven.

We zijn, zoals Storm het noemt, 'op bedevaart' naar het verloren fort Brittenburg, de meest noordwestelijke nederzetting en versterking van het Romeinse rijk en eindpunt van de *limes*, de grens, aangelegd tussen 40 en 250 n. Chr. bestaande uit *castra* (kleine legerkampen) en *castella* (forten) in het huidige Nederlandse grondgebied.

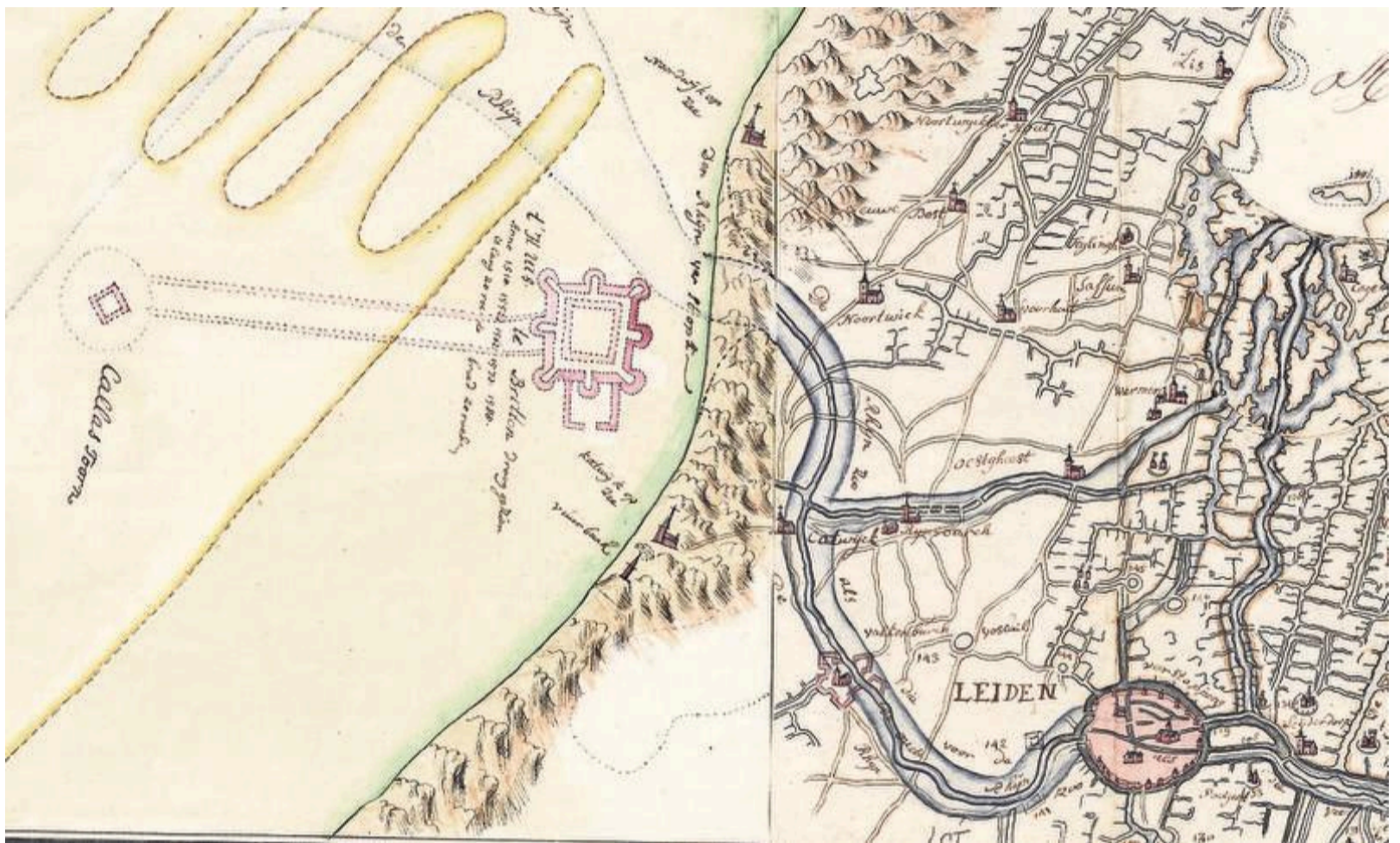
Destijds stond het fort bij de monding van de Rijn, ver in de Noordzee. *Limes* is een term uit de landmeetkunde en betekent grenspad of -lijn; naderhand werd de betekenis uitgebreid naar grensweg.

Brittenburg: een eeuwenoude mythe, een legende. 'Het Nederlandse equivalent van het monster van Loch Ness,' oppert Storm. Toch is de Brittenburg niet louter verduitsel of ontsproten aan de fantasie. Onder de naam Borch te Bretten wordt Brittenburg in 1401 voor het eerst vermeld in een vers van Willem van Hildegarsberch, dichter en sprookspreeker aan het Hof van Holland. Het fort of kasteel zelf is gedurende tweehonderd jaar 'te sien gheweest ondeckt van des zees sture baren'. Ook heeft het eens, rond 1550, helemaal 'bloot' gelegen en kon men om de vierkante versterking heen lopen. Het verdedigingswerk bestond uit ronde torens aan de hoekzijden, met elkaar verbonden door een stenen muur. Daarbinnen bevond zich het eigenlijke legerkampement, omsloten door een dubbele stenen versterking, als een bouwwerk in een bouwwerk.

Graanopslag

Het verdronken fort, dit 'sluitstuk van het Romeinse rijk in Nederland', zoals Storm formuleert, is 'een mythe die we moeten koesteren'. De oudste afbeelding van de ruïne is te vinden op een gravure van de Antwerpse geograaf Abraham Ortelius uit 1566, naar een tekening die hij dat jaar ontving van Guido Laurinus, een jurist en filoloog uit Brugge. Mogelijk bestudeerde hijzelf enkele jaren eerder het fort. Hij tekende een vierkant gebouw, naar verluidt was het bestemd als graanopslagplaats. Een muur liep recht de zee in, een andere muur naar de duinen. Op tal van latere kaarten zien we de Brittenburg terugkeren, naar grondpatroon en ligging alle geïnspireerd door Ortelius. Hij zette de toon.

Na die allereerste afbeelding door Ortelius volgde in 1582 een ingekleurde prent (koperdruk) ervan, die is opgenomen in de *Beschrijvinghe van alle de Nederlanden* (*Descrittione di tutti i Paesi Bassi*, 1582-1588) door de Italiaanse koopman en geschiedschrijver Lodovico Guicciardini, dat nog vele malen werd herdrukt.

Detail van kaart van Noord-Holland, getekend door Johannes le Francq van Berkhey, ca. 1778. Links de Brittenburg en Toren van Kalla.

BEELD UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK LEIDEN

Ruim vier eeuwen later is dezelfde prent opgenomen in *De geschiedenis van Nederland in 100 oude kaarten* (2019) van Storm en boekhistoricus Marieke van Delft. Zij citeren, vertaald in hedendaags Nederlands, Guicciardini: 'Ongeveer duizend zeshonderd schreden van Katwijk aan Zee en aan de monding van de Rijn, hebben de Romeinen, en met name keizer Caligula, een geweldig sterk slot gebouwd, voorzien van een schone haven, van waaruit zij met groot genoegen en grote kunde heen en weer reisden naar Engeland, toen Britannia genoemd.'

Sinds de veertiende eeuw dook, bij afluende wind of bij bijzonder lage waterstand, de Brittenburg sporadisch uit de golven op, zoals in 1520. Soms legde een storm de gehele ruïne bloot. Dat leidde tot allerlei verhalen en mythen. Dichters en tekenaars gaven steeds fantasierijker uitbeelding aan het fort. Dat jaar, 1520, kun je zien als de 'herontdekking' van de Brittenburg, waarbij vooral stenen en munten werden gevonden. Storm geeft nadere uitleg van Ortelius' prent waarop we allerlei figuren zien die op kruiwagens of anderszins bouwmaterialen en brokstukken verslepen: 'De Brittenburg fungeerde als steengroeve voor de lokale bevolking. Dat zou ook

i

Grensverkenningen

Een jaar lang trok schrijver Kester Freriks door Nederland om historische grenzen in het hedendaagse landschap te zoeken, en te vinden. Zijn inspiratiebron vormden de grenzen op de kaarten uit de collectie van de Leidse Johannes Bodel Nijenhuis, in bezit van de Universiteitsbibliotheek Leiden. Grenzen blijken verrassend actueel. Op vrijdag 3 juni wordt het boek *Grensverkenningen. Langs oude grenzen in Nederland* in de Universitaire Bibliotheken Leiden gepresenteerd, met wandelreportages van Kester Freriks en cartografische toelichting door conservator Martijn Storms. Leidsch Dagblad publiceert de komende weken in een serie van zes afleveringen een voorproef.

duidelijk maken waarom hij is verdwenen.' Een andere verklaring is dat door erosie en sterke stromingen de kustlijn steeds meer in oostelijke richting opschoof, sinds de Romeinse tijd vermoedelijk met ongeveer duizend meter. Hierdoor werd het lot van de Brittenburg bezegeld.

Schatkaart

Storm: 'Kaarten beelden de werkelijkheid af en zijn zelf ook werkelijkheid. Dankzij historische kaarten kunnen we nu de plek van Brittenburg lokaliseren, in elk geval ten noorden van de kerk van Katwijk in de richting waar eens de

Rijn uitmondde in de zee. Het lijkt of we al lopend over de boulevard de onderzese ruïne naderen, al weten we beter.'

Op 21 augustus 2018 probeerde een team onderzoekers, opererend vanaf het schip *Last Freedom* uit de haven van Scheveningen, met behulp van echopeilingen, oude kaarten en moderne, maritieme metingen de exacte locatie van de Brittenburg te achter halen. Belangrijkste wapen in de strijd was de multi-transducer parametrische echosounder (ses-2000 Quattro) van het Vlaamse Instituut voor de Zee. Met dit toestel kan men sedimentlagen onder de zeebodem

gedetailleerd in kaart brengen. Helaas werd niets van de bouwresten aangetroffen.

'Maar de Brittenburg geeft zich niet gemakkelijk prijs,' schrijft een deelnemer van het team aan Tom Buijtenburg, historicus en auteur van *Brittenburg. Verdronken hoeksteen van het Romeinse Rijk* (2018). Hij noemt de zoektocht naar Brittenburg 'een spannend jongensboek' waarin alle elementen van spoorzoeken met behulp van een aloude schatkaart samenkomen, van 'eeuwenoude kaarten waarop met kruizen en lijnen staat aangegeven waar de schat ligt' tot 'innovatieve apparatuur'.

Uiteindelijk werd het fort dus niet gevonden, mede door toedoen van een weersomslag. Op de tweede dag van het onderzoek zorgden een depressie en een harde wind, veel krachtiger dan voorspeld, voor onverwacht hoge golven. De expeditie moest vroegtijdig worden beëindigd. 'De mythe van Brittenburg heeft zichzelf in stand gehouden,' besluit Storm, 'alsof het verzonken Romeinse kasteel niet gevonden mag worden.' De macht van keizer Caligula reikte door de eeuwen heen en hield dit eeuwenoude Romeinse bezit verborgen onder de zeespiegel.

Kester Freriks